

تبیین مبانی قرآنی اصل «عزت» با تأکید بر اندیشه سیاسی آیت الله خامنه‌ای (مدظله العالی)

روح اله داوری^۱

محمدتقی دیاری بیدگلی^۲

چکیده

زمینه و هدف: یکی از اصول بسیار مهم در سیاست خارجی، اصل «عزت» است. این اصل در نظام جمهوری اسلامی ایران مورد توجه فراوان قرار گرفته و رهبر انقلاب اسلامی در کنار دو اصل حکمت و مصلحت به این اصل اشاره نموده و حتی این اصل را مهم‌تر از دو اصل دیگر دانسته است. از طرفی، برخی مسئولان سیاست خارجی بدون توجه به این اصل، با کشورهای مختلف به مذاکره نشسته‌اند و معتقدند باید در برابر کشورهای قدرتمند نرمش و تسامح را مدنظر قرار داد. از این رو، آیت الله خامنه‌ای به دولتمردان جمهوری اسلامی نرمش قهرمانانه را پیشنهاد کردند. بر این اساس، در این مقاله به تبیین و تحلیل اصل عزت در اندیشه سیاسی آیت الله خامنه‌ای پرداخته شده و راهکارهای ایشان به مسئولان سیاست خارجی ارائه شده و میزان تطابق اصل عزت از منظر ایشان با مبانی قرآنی بررسی شده است.

روش تحقیق: این مقاله به روش توصیفی تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و با بهره‌گیری از آیات قرآن کریم و بیانات مقام معظم رهبری انجام گرفته است.

یافته‌ها و نتیجه‌گیری: در این پژوهش پس از تحلیل اصل عزت به بازشناسی این اصل در قرآن پرداخته شده است؛ بدین معنا که مقولات و نتایج حاصل از بیانات آیت الله خامنه‌ای با مقولات و نتایج مفهوم موردنظر در قرآن کریم مقایسه شده و شباهت‌ها و تفاوت‌ها و میزان تناظر آن‌ها سنجیده شده است. بر اساس یافته‌های این پژوهش، مقوله‌های «مفهوم عزت در سیاست خارجی»، «عزت واقعی متعلق به خداوند و جبهه توحیدی»، «راه به دست آوردن عزت در سیاست خارجی»، «عزت و نرمش قهرمانانه» و «تقابل عزت و ذلت» افزون بر اینکه در تحلیل محتوای بیانات مقام معظم رهبری بیان شده، در آیات قرآن کریم نیز مورد توجه قرار گرفته است.

واژه‌های کلیدی: عزت، ذلت، قرآن کریم، سیاست خارجی، روابط بین‌الملل.

۱. دانشجوی دکتری تفسیر تطبیقی دانشگاه قم (نویسنده مسئول) rdavari68@gmail.com

۲. استاد گروه علوم قرآن و حدیث دانشگاه قم، yahoo.com @mt_diari

۱- مقدمه

موضوع سیاست خارجی به طور عام و اصول سیاست خارجی به طور خاص، در آموزه‌های قرآن کریم قابل شناسایی است؛ در واقع اصل عزت در آیات، روایات و سیره اهل بیت علیهم‌السلام مورد تأکید فراوان قرار گرفته است. در منطق قرآن کریم تمام عزت برای خداست (فاطر، ۱۰) زیرا تنها خداوند است که شکست‌ناپذیر است و همه مخلوقات به حکم محدودیتشان در معرض شکست و نابودی هستند، و اگر در بعضی از آیات، عزت را افزون بر خداوند، برای پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و مؤمنان قرار می‌دهد به خاطر آن است که آن‌ها نیز از پرتو عزت پروردگار، کسب عزت کرده‌اند و در مسیر طاعت او گام برمی‌دارند (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱: ۱۸/۱۹۳-۱۹۴).

جمهوری اسلامی ایران که قانون اساسی خود را از دین مبین اسلام گرفته، اصول سیاست خارجی خود را نیز بر پایه اسلام بنا نهاده است. یکی از اصول بسیار مهمی که در سیاست خارجی مطرح و حائز اهمیت است، اصل «عزت» است. این اصل در دوران نظام جمهوری اسلامی ایران مورد توجه فراوان قرار گرفته و رهبر انقلاب اسلامی در کنار دو اصل حکمت و مصلحت، به این اصل اشاره می‌کند و حتی این اصل را مهم‌تر از دو اصل دیگر می‌داند. از طرفی، برخی مسئولان سیاست خارجی بدون توجه به این اصل، با کشورهای مختلف به مذاکره نشسته‌اند و معتقدند باید در برابر کشورهای قدرتمند نرمش و تسامح را مدنظر قرار داد. از این رو، آیت‌الله خامنه‌ای به دولتمردان جمهوری اسلامی نرمش قهرمانانه را پیشنهاد کردند و آنان را از هرگونه نرمشی که برای دولت جمهوری اسلامی ذلت آور باشد، بر حذر داشتند. بر این اساس، در این مقاله به تبیین و تحلیل اصل عزت در اندیشه سیاسی آیت‌الله خامنه‌ای پرداخته شده و راهکارهای ایشان به مسئولان سیاست خارجی ارائه شده و میزان تطابق اصل عزت از منظر ایشان با مبانی قرآنی بررسی شده است.

با توجه به توضیحات یادشده، مقاله حاضر درصدد پاسخ به این سؤال اصلی است: اصل عزت در اندیشه سیاسی آیت‌الله خامنه‌ای چگونه قابل تحلیل است و مبانی قرآنی آن چیست؟

برای تحلیل و بررسی اصل عزت در اندیشه رهبر انقلاب اسلامی، پس از بررسی مفاهیم، به تبیین و تحلیل این اصل در اندیشه ایشان پرداخته‌ایم و آنگاه این اصل را در قرآن کریم بررسی کرده‌ایم.

۲- پیشینه پژوهش

پیش‌تر درباره موضوع «عزت» پژوهش‌هایی انجام یافته است؛ مهم‌ترین آن‌ها، عبارت‌اند از: «عزت از منظر قرآن و سنت» از رضا حق‌پناه؛ «اصل عزت و تسامح و رابطه آن با نرمش قهرمانانه در مذاکرات سیاسی از دیدگاه اسلام» از عزت‌الله معتمد کوتیانی و احمد رضایی و محمد ستوده آرانی و نیز «راهکارهای عزت و اقتدار اسلامی از منظر قرآن و روایات» از رضا سعادت‌نیا و نرگس حیدری. با توجه به آثار یادشده، مطالعه‌ای جامع در مورد اصل عزت در اندیشه سیاسی و قرآنی آیت‌الله خامنه‌ای نگاشته نشده است.

۳- مفهوم‌شناسی

۳-۱. مفهوم «اصل»

«اصل» به معنای اساس شیء (ابن فارس، ۱۴۰۴: ۱/۱۰۹)، ریشه و پایه است (قرشی بنابی، ۱۳۷۱: ۸۷۱). در علم سیاست، به باورها و قواعد کلی که مسائل فرعی‌تر از آن‌ها استنتاج می‌شوند و چارچوب رفتاری سیاست‌های داخلی و خارجی دولت اسلامی را تعیین می‌کنند و همواره توجه و پایبندی به آن‌ها لازم است، «اصل یا اصول» گفته می‌شود (حقیقت، ۱۳۸۵: ۳۰).

۳-۲. مفهوم عزت

«عزت» به معنای حالتی است که مانع از مغلوب شدن انسان می‌شود و از «أَرْضُ عَزَازٌ» «زمین سخت» گرفته شده است (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق: ۵۶۳). «عزیز» نیز فرد توانایی است که مغلوب نمی‌شود و به تعبیر دیگر، کسی است که چیزی بر او ممتنع نیست (طبرسی، ۱۳۷۲: ۳۹۴/۱). لازم به ذکر است وصف عزت که در قرآن کریم درباره خدای سبحان به کار رفته، بدین معناست که او همواره قاهر است و هرگز مقهور نمی‌شود (جوادی آملی، ۱۳۸۸: ۸۳/۷).

۳-۳. مفهوم «سیاست خارجی»

برخی معتقدند «سیاست خارجی» عبارت است از: «راهبرد یا رشته طراحی شده عمل که به وسیله تصمیم‌گیرندگان یک دولت در مقابل دیگر دولت‌ها و واحدهای بین‌المللی به منظور اهداف مشخص اعمال می‌شود» (پلانو، ۱۹۸۸: ۶).

بر اساس تعریفی دیگر، سیاست خارجی یعنی: «تدوین، اجرا و ارزیابی تصمیم‌گیری‌هایی که از دیدگاه خاص همان کشور جنبه برون‌مرزی دارد» (کاظمی، ۱۳۷۲: ۴۲) در واقع جهتی را که یک دولت در روابط خارجی خود برمی‌گزیند و در آن از خود تحرک نشان می‌دهد و نیز شیوه نگرش دولت نسبت به جامعه بین‌المللی سیاست خارجی است (محمدی، ۱۳۶۶: ۲۳). مطالعه و بررسی اصول سیاست خارجی مبتنی بر آموزه‌های اسلامی، بر مفروضات چندی استوار است:

۱. سیاست خارجی یکی از بخش‌های اساسی سیاست در معنای کلان آن است؛ بنابراین اگر دین به مسائل سیاسی پرداخته، به مسائل سیاست خارجی نیز پرداخته است.
۲. سیاست خارجی مجموعه‌ای از مسائل سیاسی مرتبط به حوزه خارجی است و از دو بخش به نسبت ثابت و متغیر برخوردار است؛ قسمت ثابت آن بیشتر بر آموزه‌های نظری، نظام ارزشی و ایدئولوژی حاکم مبتنی است و عناصر متغیر سیاست خارجی هم به خط‌مشی‌هایی ناظر است که با اوضاع و شرایط تنظیم و تدوین متناسب می‌شود.
۳. اسلام دو بخش ثابت و متغیر دارد: بخش ثابت آن به اصول و مبانی کلی رفتار دین‌داران مربوط است و در طول زمان، بقا و ماندگاری دارد؛ اما بخش متغیر آن از عرف و ضرورت‌های زمانه اثر می‌پذیرد (عبدالخالق، ۱۹۹۸: ۱۱-۳۵).

۴- روش تحقیق

این پژوهش با روش توصیفی تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای انجام شده است. بدین ترتیب که ابتدا بیانات و مکتوبات آیت‌الله خامنه‌ای مورد تبیین و تحلیل قرار گرفته

1. Plano.

و مقوله‌های مهم آن‌ها استخراج شده و در مرحله بعد، مفهوم موردنظر در قرآن کریم مورد بازشناسی قرار گرفته است؛ بدین معنا که مقولات و نتایج حاصل از بیانات آیت‌الله خامنه‌ای با مقولات و نتایج مفهوم موردنظر در قرآن کریم مقایسه و شباهت‌ها و تفاوت‌ها و میزان تناظر آن‌ها سنجیده شده و درنهایت مشخص شده که بیانات رهبر انقلاب اسلامی به چه میزان بر اساس مبانی قرآنی بوده است.

۵- یافته‌ها

۱-۵- مفهوم عزت در سیاست خارجی

آیت‌الله خامنه‌ای با استناد به آیه ۱۰ سوره فاطر «کسی که خواهان عزت است (باید از خدا بخواهد چراکه) تمام عزت برای خداست...»^۱ معتقد است در منطق قرآن، عزت واقعی و کامل، متعلق به خداوند و متعلق به هر کسی است که در جبهه‌ی خدایی قرار می‌گیرد (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۱/۳/۱۴).

وی با توجه به آیه نفی سبیل «... و خداوند هرگز کافران را بر مؤمنان تسلطی نداده است»^۲ (نساء، ۱۴۱) و حدیث «اسلام برتر است و چیزی بر او برتری ندارد»^۳ (ابن بابویه، ۱۴۱۳ق: ۴/۳۳۴)، بر این باور است که عزت اسلامی در سیاست خارجی بر اساس اعتقاد و ایمان توحیدی به دست می‌آید نه با تکیه بر نژاد (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۷۰/۴/۱۸).

ایشان بر اساس مفهوم عزت در قرآن، معتقد است عزت در سیاست خارجی یعنی «تحمیل هیچ‌کس را قبول نکردن». به عبارت دیگر معنای عزت این است که «جامعه و نظام اسلامی، در هیچ‌یک از برخوردهای بین‌المللی خود، نباید طوری حرکت کند که منتهی به ذلیل شدن اسلام و مسلمین شود. البته، ذلیل شدن غیر از ضعیف بودن است. ممکن است کسی ضعیف باشد، اما ذلیل نباشد» (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۶۸/۱۱/۹).

با بررسی معنای لغوی عزت و با تدبر در آیات مربوط به عزت، به دست می‌آید تحلیلی

۱. «مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعِزَّةَ فَلِلَّهِ الْعِزَّةُ جَمِيعًا...».

۲. «... وَلَنْ يُجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا».

۳. «الاسلامُ يعلو ولا يُعلَى عليه».

که آیت‌الله خامنه‌ای از عزت قرآنی و سپس عزت در سیاست خارجی دارند، بسیار دقیق است و آیات مربوط به عزت نیز مؤید آن است. برای نمونه می‌توان به این آیه اشاره کرد: «سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ» (صافات، ۱۸)؛ در این سوره نسبت‌های ناروایی که مشرکان به خداوند نسبت می‌دادند، ذکر شده است؛ از این رو در پایان سوره می‌فرماید: «خداوند از این نسبت‌ها منزّه است» (زمخشری، ۱۴۰۷ق: ۶۹/۴). می‌توان گفت: اینکه کلمه «رب» را بر عزت اضافه کرد برای این است که بفهماند عزت مختص به خدا است، پس او مقامی منیع دارد که منیع بودن مقامش علی‌الاطلاق است، یعنی هیچ عامل ذلتی نمی‌تواند او را ذلیل کند و هیچ غالبی نیست که بر او غلبه نماید، پس مشرکین که دشمنان حق هستند، نمی‌توانند او را به ستوه آورند.

بر اساس آیه ۲۶ آل عمران «...تُعْزَمُنْ تَشَاءُ وَ تَذِلُّ مَنْ تَشَاءُ...» عزت و ذلت تنها به دست خدای سبحان است و این توحید افعالی را می‌رساند نه جبر را. بدون خواست و اراده خدا، نه ملک و عزتی به دست می‌آید و نه از دست می‌رود (جوادی آملی، ۱۳۸۹: ۵۴۶/۱۳-۵۴۷). با توجه به توضیحات یادشده می‌توان گفت همان‌طور که مقام معظم رهبری با توجه به آیات قرآن، مقصود از عزت در سیاست خارجی را «تحمیل هیچ‌کس را قبول نکردن» و «ذلیل نشدن نظام اسلامی در عرصه بین‌الملل» می‌داند، معنای لغوی عزت در آیات قرآن نیز «حالتی که مانع از مغلوب شدن انسان می‌شود» است و نقطه مقابل عزت، ذلت است.

۲-۵- عزت واقعی متعلق به خداوند و جبهه توحیدی

در منطق قرآن کریم، عزت واقعی و کامل متعلق به خدای متعال و متعلق به هر کسی است که در جبهه خدایی قرار می‌گیرد. در مصاف بین حق و باطل، عزت متعلق به کسانی است که با شیاطین و طاغوت‌ها، مبارزه می‌کنند. در سوره فاطر می‌فرماید: «مَنْ كَانَ يُرِيدِ الْعِزَّةَ فَلِلَّهِ الْعِزَّةُ جَمِيعًا» (فاطر، ۱۰). در سوره منافقون می‌فرماید: «وَاللَّهُ الْعِزَّةُ وَ لِرَسُولِهِ وَ لِلْمُؤْمِنِينَ وَ لَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ» (منافقون، ۸)؛ «عزت متعلق به خداوند، پیامبر و مؤمنان است؛ اگرچه

منافقان و کافردلان این را درک نمی‌کنند و نمی‌فهمند که مرکز عزت واقعی کجاست (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۱/۳/۱۴).

در سوره مبارکه شعرا، گزارشی از مجموعه چالش‌های پیامبران بزرگ مطرح شده است؛ درباره چالش‌های این پیامبران بزرگ: حضرت نوح، حضرت ابراهیم، حضرت هود، حضرت صالح، حضرت شعیب، حضرت موسی؛ بحث می‌کند و گزارش الهی و وحی را به گوش مردم می‌رساند. در هر مقطعی که می‌خواهد غلبه جبهه نبوت را بر جبهه کفر بیان بفرماید، می‌فرماید: ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ و إِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿ (شعرا، ۱۲۱ و ۱۲۲)؛ یعنی باینکه طرف مقابل اکثریت را داشتند و قدرت به دست آنها بود، اما جبهه توحید بر آنها پیروز شد (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۱/۳/۱۴).

با توضیحات یادشده مشخص می‌شود که رهبر انقلاب اسلامی بر اساس آیات قرآن، عزت واقعی را متعلق به خداوند، پیامبر، مؤمنان و جبهه توحیدی می‌داند. با بررسی آیاتی همچون (نساء، ۱۳۹؛ یونس، ۶۵؛ صافات، ۱۸؛ منافقون، ۸؛ هود، ۹۲؛ یس، ۱۴؛ آل عمران، ۲۶؛ ابراهیم، ۲۰؛ فتح، ۳؛ فاطر، ۱۰ و ۱۷) می‌توان گفت عزت واقعی از آن خداوند است و هرکسی که تابع خداوند باشد به میزان تبعیت، عزت شامل او نیز می‌گردد؛ بنابراین از منظر قرآن کریم، عزت راستین همان عزت الهی است که رسول خدا ﷺ و مؤمنان از آن برخوردارند: ﴿... وَ لِلَّهِ الْعِزَّةُ وَ لِرَسُولِهِ وَ لِلْمُؤْمِنِينَ...﴾ (منافقون، ۸). این «عزت» از اسمای حسناى الهی (عزیز) است که در اصل از آن خداست و ظهورش در بندگان اوست، پس هیچ‌کس غیر از خدا عزیز نیست و تنها عزت خداست که در دیگران ظهور می‌کند: ﴿مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعِزَّةَ فَلِلَّهِ الْعِزَّةُ جَمِيعًا...﴾ (فاطر، ۱۰) (جوادی آملی، ۱۳۸۹: ۵۵۸/۱۳-۵۶۰).

بنابراین با توضیحات یادشده مشخص می‌شود این مقوله که در اندیشه رهبر فرزانه انقلاب استخراج شد در تناظر با آیات قرآن کریم است و آیات صراحت دارند که عزت واقعی متعلق به خداوند، پیامبر و مؤمنان است.

۵-۳- وظیفه مسئولان سیاست خارجی نسبت به اصل عزت

مسئولان سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران باید بر اساس عزت اسلامی در صحنه روابط بین‌الملل حاضر شوند و تمام کارهای خود را بر این اساس تنظیم نمایند، گرچه برخی از کشورها این روش را نپذیرند. بر همین اساس مقام معظم رهبری بیان می‌کند: «آدم در رفتار بعضی از مسئولان کشورها، حتی در رفتار دیپلمات‌هایشان گاهی مشاهده می‌کند که فخر و غرور بی‌جا و احمقانه‌ای وجود دارد. تصور می‌کند که چون زبان‌شان فلان زبان است، یا نژاد و اسمشان، فلان نژاد و فلان اسم است، پس باید فخر بفروشند! نه این‌ها تصورات احمقانه‌ای است و در منطق صحیح انسانی، جایی ندارد. ما چنین چیزی را از هیچ‌کس قبول نمی‌کنیم. ما بر اساس عزت اسلامی، عزت توحیدی و عزت ملت خودمان حرکت می‌کنیم» (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۷۰/۴/۱۸).

مسئولان مربوطه موظف هستند اهانت به ملت ایران را قبول نکنند و بر اساس اصل عزت، نه خواری، روابط بین‌الملل را شکل دهند (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۷۰/۴/۱۸).

۵-۴- راه به دست آوردن عزت در سیاست خارجی

آیت‌الله خامنه‌ای با توجه به آیه نفی سبیل (... و خداوند هرگز کافران را بر مؤمنان تسلطی نداده است)^۱ و حدیث «اسلام برتر است و چیزی بر او برتری ندارد»^۲ (ابن بابویه، ۱۴۱۳: ۴/۳۳۴)، معتقد است عزت اسلامی بر اساس اعتقاد و ایمان توحیدی به دست می‌آید نه تکیه بر نژاد؛ و اگر کشوری بخواهد استکبار را ملاک رابطه خود با دیگر کشورها قرار دهد، مورد پذیرش جمهوری اسلامی ایران نیست (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۷۰/۴/۱۸).

برخی از مفسران بر این باورند که مقصود از آیه نفی سبیل، این است که مؤمنان به اذن خدا دائماً بر کفار غالب هستند، البته مادامی که ملتزم به لوازم ایمان خود باشند (طباطبایی، ۱۳۹۰: ۵/۱۱۶)؛ بنابراین اگر مؤمنان ملتزم به لوازم ایمان خود باشند، بر کفار غلبه می‌یابند و غلبه بر کفار نیز عزت‌آور است. پس می‌توان به این نتیجه رسید که عزت اسلامی در

۱. «... وَ لَنْ یَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا».

۲. «الاسلام یعلو ولا یُعلى علیه».

سایه اعتقاد و ایمان به دست می‌آید و با اعتماد بر عوامل دیگری همچون قدرت، ثروت، نژاد و مانند آن‌ها، عزت اسلامی به دست نمی‌آید.

افزون بر آیه نفی سبیل، آیات دیگر (نساء، ۱۳۹؛ یونس، ۶۵؛ صافات، ۱۸؛ منافقون، ۸؛ هود، ۹۲؛ یس، ۱۴؛ آل عمران، ۲۶؛ ابراهیم، ۲۰؛ فتح، ۳؛ فاطر، ۱۰ و ۱۷) نیز دلالت دارند که راه به دست آوردن عزت اسلامی فقط از طریق ایمان به پروردگار است. برای نمونه، بر اساس آیه ۱۳۹ نساء «... همه عزت‌ها از آن خداست»^۱ و آیه ۸ منافقون «... عزت مخصوص خدا و رسول او و مؤمنان است...»^۲ و ۱۰ فاطر «کسی که خواهان عزت است (باید از خدا بخواهد چراکه) تمام عزت برای خداست...»^۳ عزت واقعی از آن خداوند است؛ و رسول و مؤمنان نیز به میزان تقرب به خدا - که به وسیله ایمان و عمل صالح به دست می‌آید - از عزت بهره‌مند می‌شوند.

۵-۵- آثار اصل عزت در حوزه سیاست خارجی

از جمله آثار اصل عزت محفوظ ماندن جامعه و افراد از آسیب دشمن بیرونی و درونی است. در همین رابطه رهبر انقلاب اسلامی بیان می‌کند: «وقتی که عزت شامل حال یک انسان، یک فرد یا یک جامعه می‌شود، مثل یک حصار عمل می‌کند، مثل یک باروی مستحکم عمل می‌کند؛ نفوذ در او، محاصره او، نابود کردن او برای دشمنان دشوار می‌شود؛ انسان را از نفوذ و غلبه دشمن محفوظ نگه می‌دارد. آن وقت هرچه این عزت را در لایه‌های عمیق‌تر وجود فرد و جامعه مشاهده کنیم، تأثیرات این نفوذناپذیری بیشتر می‌شود؛ کار به جایی می‌رسد که همچنان که انسان از نفوذ و غلبه دشمن سیاسی و دشمن اقتصادی محفوظ می‌ماند، از غلبه و نفوذ دشمن بزرگ و اصلی، یعنی شیطان هم محفوظ باقی می‌ماند» (حسینی خامنه‌ای، ۱۴/۳/۱۳۹۱).

۱ «... فَإِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا»

۲ «... وَ لِلَّهِ الْعِزَّةُ وَ لِرَسُولِهِ وَ لِلْمُؤْمِنِينَ...»

۳ «مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعِزَّةَ فَلِلَّهِ الْعِزَّةُ جَمِيعًا...»

۵-۶- عزت و نرمش قهرمانانه

رهبر انقلاب اسلامی در تبیین سیاست خارجی و تعامل با دنیا، به ویژه تعامل با دشمنان و مخالفان خارجی، اصطلاح «نرمش قهرمانانه» را به کار برده است؛ اصطلاحی که در نگاه نخست، ترکیبی از دو واژه متناقض است. «نرمش» از عنصر انعطاف است اما «قهرمانانه» بر عنصر قهر و غلبه دلالت دارد. قهرمانی که در میدان مبارزه بر همه جوانب تسلط دارد و از خود نرمش نشان می‌دهد، با این نرمش آگاهانه به رقیب اجازه نخواهد داد تا او را بر زمین افکند، بلکه با حفظ رقیب در میدان بازی، فرصت لازم را برای وصول به نتیجه مطلوب فراهم می‌سازد.

نرمش قهرمانانه، به معنای مانور هنرمندانه برای دست یافتن به مقصود است؛ به معنای این است که سالک راه خدا- در هر نوع سلوکی- به سمت آرمان‌های گوناگون و متنوع اسلامی که حرکت می‌کند، به هر شکلی و به هر نحوی که هست، باید از شیوه‌های متنوع برای رسیدن به مقصود استفاده کند (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۲/۸/۲۹).

طرح اصطلاح «نرمش قهرمانانه» از سوی آیت‌الله خامنه‌ای با برخی کژفهمی‌ها از سوی بعضی تحلیل‌گران و رسانه‌های داخلی و خارجی و همچنین تلاش عمدی رسانه‌های ضدانقلاب در القای سوءتعبیر آن، همراه بود و «نرمش قهرمانانه» را تغییر راهبرد نظام اسلامی در مواجهه با جهان بین‌المللی دانستند.

در حالی که اگر پژوهشگر در بیانات رهبر انقلاب اسلامی تأملی داشته باشد به روشنی درک خواهد کرد که نرمش قهرمانانه، تغییر در حوزه روش است نه تغییر در اصول و راهبرد نظام و جمهوری اسلامی در حوزه راهبردهای کلان.

در همین راستا، رهبر انقلاب با انتقاد از عده‌ای که نرمش قهرمانانه را به معنای دست کشیدن از اصول و راهبرد نظام دانسته‌اند، می‌گوید: «ما تعبیر «نرمش قهرمانانه» را به کار بردیم؛ یک عده‌ای آن را به معنی دست برداشتن از آرمان‌ها و هدف‌های نظام اسلامی معنا کردند؛ بعضی از دشمنان هم همین را مستمسکی قرار دادند برای اینکه نظام اسلامی

را به عقب‌نشینی از اصول خودش متهم کنند؛ این‌ها خلاف بود، این‌ها بدفهمی است. نرمش قهرمانانه به معنای مانور هنرمندانه برای دست یافتن به مقصود است؛ به معنای این است که سالک راه خدا- در هر نوع سلوکی- به سمت آرمان‌های گوناگون و متنوع اسلامی که حرکت می‌کند، به هر شکلی و به هر نحوی که هست، باید از شیوه‌های متنوع استفاده کند برای رسیدن به مقصود» (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۲/۸/۲۹).

از بیان فوق استنباط می‌شود نمی‌توان به بهانه مانور هنرمندانه در سیاست خارجی، بر روی اصول و آرمان‌ها پا گذاشت و در راهبرد نرمش قهرمانانه باید بین روش‌های اجرایی دیپلماتیک و حفظ آرمان‌ها و اصول انقلاب اسلامی توازن برقرار شود. چنانکه آیت‌الله خامنه‌ای در دیدار با رئیس و اعضای مجلس خبرگان رهبری به صراحت بیان می‌کند: «نرمش و انعطاف و مانور هنرمندانه و قهرمانانه در همه عرصه‌های سیاسی، یک کار مطلوب و مورد قبولی است، لکن این مانور هنرمندانه نبایستی به معنای عبور از خطوط قرمز، یا برگشتن از راهبردهای اساسی، یا عدم توجه به آرمان‌ها باشد؛ این‌ها را باید رعایت کرد» (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۲/۶/۱۴).

لازم به ذکر است رهبر انقلاب برای طرح اصطلاح «نرمش قهرمانانه» به آیه ۱۶ انفال استناد می‌جوید: «و هر کس در آن هنگام به آن‌ها پشت کند- مگر آنکه هدفش کناره‌گیری از میدان برای حمله مجدد و یا به قصد پیوستن به گروهی (از مجاهدان) بوده باشد؛ (چنین کسی) به غضب خدا گرفتار خواهد شد؛ و جایگاه او جهنم و چه بد جایگاهی است».

بر اساس این آیه، پشت کردن به دشمن در جنگ حرام است و هرکس چنین کند به غضب الهی گرفتار خواهد شد، اما دو مورد استثنا ذکر شده است که در ظاهر شکل فرار دارد اما در باطن شکل مبارزه و جهاد. نخست صورتی است که از آن به «مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ» تعبیر شده است؛ «متحرف» از ماده «تحرف» به معنای کناره‌گیری از وسط به کناره‌ها و اطراف است، و منظور از این جمله، آن است که جنگجویان به عنوان یک فن جنگی، از

برابر دشمن بگریزند و به کناری بروند که او را به دنبال خود بکشانند و ناگهان ضربه غافلگیرانه را بر پیکر او وارد سازند و یا به صورت جنگ و گریز دشمن را خسته کنند زیرا جنگ گاهی حمله و گاهی عقب‌نشینی برای حمله مجدد است.

شکل دوم که از آن به «مُتَحَيِّزاً» تعبیر شده، آن است که جنگجویی خود را در میدان تنها بیند و برای پیوستن به گروه جنگجویان عقب‌نشینی کند و پس از پیوستن به آن‌ها، حمله را آغاز نماید (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱: ۱۱۲/۷).

با بررسی این آیه، مشخص گردید تحلیل آیت‌الله خامنه‌ای از نرمش قهرمانانه و استناد به آیه ۱۶ انفال، بسیار دقیق بوده است و نظر سایر مفسران نیز آن را تأیید می‌کند.

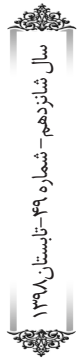
۵-۷- تقابل عزت و ذلت

در منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای، نقطه مقابل عزت، ذلت است و اگر فرد یا جامعه‌ای، راه عزت اسلامی را پی نگیرد دچار ذلت و خواری خواهد شد. ایشان بر این باور هستند که انقلاب اسلامی ایران به رهبری امام خمینی (ره) روح عزت را در مردم احیا کرد، درحالی‌که دوران طولانی دویست‌ساله منتهی به انقلاب، یک دوران سخت تاریک ذلت، بوده است (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۱/۳/۱۴).

بر همین اساس مقام معظم رهبری خطاب به مسئولان وزارت امور خارجه، سفیران و کارداران جمهوری اسلامی ایران، بیان می‌کند که باید بر اساس اصل عزت نه خواری، روابط بین‌الملل جمهوری اسلامی ایران را با دیگر کشورها شکل دهند:

«ملت ما باید در روابط بین‌المللی، خواری نبیند و اهانت نشود. هیچ‌کس حق ندارد اهانت به ملت ایران را در کمترین برخورد با دیگران قبول کند. اگر کسی اهانت‌پذیر است، برای خودش اهانت‌پذیر است؛ برای ملت ایران نمی‌شود؛ حق ندارد» (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۷۰/۴/۱۸).

در آیات قرآن نیز به تقابل عزت با ذلت اشاره شده است. این تقابل در برخی از آیات مشاهده می‌شود:

«...تُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَ تَذِلُّ مَنْ تَشَاءُ...» (آل عمران، ۲۶)؛ «قُولُونَ لَنْ نَرَجِعَ إِلَى الْمَدِينَةِ لِيُخْرِجَنَا الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلُّ وَ اللَّهُ الْعَزِيزُ وَ لِرَسُولِهِ وَ لِلْمُؤْمِنِينَ وَ لَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ» (منافقون، ۸)؛ «قَالَتْ إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا وَ جَعَلُوا أَعْرَآةَ أَهْلِهَا أُذَلَّةً وَ كَذَلِكَ يَفْعَلُونَ» (نمل، ۴۳).

با توجه به توضیحات یادشده و همچنین دیگر آیات قرآن کریم، برخی از مفسران بر این باورند که نباید کسی را که ضعیف‌النفس و ذلت‌پذیر است به‌عنوان نماینده حکومت اسلامی به کشور کفر فرستاد یا او را مهماندار سران کفر نمود (جوادی آملی، ۱۳۸۷: ۳۴۱/۹).

۶- بحث و نتیجه‌گیری

۱. در قرآن کریم از دو نوع عزت سخن رفته است: نخست، عزت راستین (معقول و مقبول): همان عزت الهی است که رسول خدا ﷺ و مؤمنان از آن برخوردارند، این «عزت» در اصل از آن خداست و ظهورش در مؤمنان و بندگان اوست، بنابراین هیچ‌کس غیر از خدا، عزیز نیست و تنها عزت خداست که در دیگران ظهور می‌کند. دوم، عزت خیالی و موهوم: همان عزتی است که کافران و منافقان برای خود می‌پندارند و خود را عزیز می‌شمارند.

۲. در بازشناسی اصل عزت در قرآن کریم مشخص شد مقوله‌هایی که در بیانات آیت‌الله خامنه‌ای بیان شده، در آیات قرآن نیز اشاره شده است. این مقوله‌ها عبارت‌اند از: مفهوم عزت در سیاست خارجی، عزت واقعی متعلق به خداوند و جبهه توحیدی، راه به‌دست آوردن عزت در سیاست خارجی، عزت و نرمش قهرمانانه، تقابل عزت با ذلت.

۳. رهبر انقلاب اسلامی با توجه به آیات قرآن، مقصود از عزت در سیاست خارجی را «تحمیل هیچ‌کس را قبول نکردن» و «ذلیل نشدن نظام اسلامی در عرصه بین‌الملل» می‌داند. معنای لغوی عزت و آیات قرآن نیز عزت را به‌معنای «حالتی که مانع از مغلوب شدن انسان می‌شود» می‌داند که نقطه مقابل آن، ذلت است. پیداست که وقتی انسان دارای حالتی باشد که مانع مغلوب شدن وی شود، تحمیل کسی را قبول نمی‌کند و در نتیجه ذلیل هم نمی‌گردد.

۴. آیت‌الله خامنه‌ای بر اساس آیات قرآن، عزت واقعی را متعلق به خداوند، پیامبر، مؤمنان و جبهه توحیدی می‌داند. با توجه به آیاتی همچون (نساء، ۱۳۹؛ یونس، ۶۵؛ صافات، ۱۸؛ منافقون، ۸؛ هود، ۹۲؛ یس، ۱۴؛ آل عمران، ۲۶؛ ابراهیم، ۲۰؛ فتح، ۳؛ فاطر، ۱۰ و ۱۷) می‌توان گفت عزت واقعی از آن خداوند است و هرکسی که تابع خداوند باشد، به میزان تبعیت، از این عزت برخوردار می‌شود.^۱

۵. رهبر انقلاب اسلامی در تبیین سیاست خارجی و تعامل با دنیا، به‌ویژه تعامل با دشمنان و مخالفان خارجی، اصطلاح «نرمش قهرمانانه» را به‌کار برده است. نرمش قهرمانانه تغییر در حوزه روش است نه تغییر در اصول. راهبرد نظام و جمهوری اسلامی در حوزه راهبردهای کلان، بر همان اصول خود پایبند است. آیت‌الله خامنه‌ای برای طرح اصطلاح «نرمش قهرمانانه» به آیه ۱۶ انفال استناد جسته است.

۷- پیشنهادهای پژوهشی

در راستای استمرار پژوهش در مورد موضوع این مقاله، می‌توان به موضوعات دیگری نیز اشاره کرد. یکی از موضوعات پیشنهادی برای پژوهش‌های آتی، «رابطه و نسبت اصول سه‌گانه عزت، حکمت و مصلحت در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای» است. در اندیشه رهبر انقلاب اسلامی، اصول سه‌گانه عزت، حکمت و مصلحت، یک مثلث الزامی برای چارچوب ارتباطات بین‌المللی است. از همین رو، بررسی و تحلیل این اصول سه‌گانه می‌تواند ما را به ساختار تصمیم‌گیری رهبر انقلاب رهنمون سازد.

همچنین موضوع «شاخص‌های نیروی انتظامی عزتمند از منظر رهبر انقلاب اسلامی»، یکی دیگر از موضوعاتی است که می‌تواند مورد تبیین و تحلیل قرار گیرد. به‌ویژه اینکه ایشان معتقدند نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران، باید سه ویژگی و خصوصیت مهم داشته باشد و یکی از این سه ویژگی، «عزت» است.

۱. «وَمَنْ يُؤَلِّمْ يُوَلِّمْ دُبْرَهُ إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِقِتَالِ أَوْ مُتَحَيِّزًا إِلَىٰ فِتْنَةٍ فَذَبَّاهُ بِغَضَبٍ مِّنَ اللَّهِ وَ مَأْوَاهُ جَهَنَّمُ وَ بُئْسَ الْمَصِيرُ»

(انفال، ۱۶).

منابع

- قرآن کریم. ترجمه آیت الله مکارم شیرازی (۱۳۷۳). قم: دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی، چاپ دوم.
- ابن بابویه، محمد بن علی (۱۴۱۳ق). من لایحضره الفقیه. به کوشش علی اکبر غفاری. قم: دفتر انتشارات اسلامی، چاپ دوم.
- ابن فارس، احمد بن فارس (۱۴۰۴ق). معجم مقاییس اللغة. به کوشش عبدالسلام محمد هارون. قم: مکتب الاعلام الاسلامی.
- حسینی خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۲/۸/۲۹). بیانات در دیدار پنجاه هزار فرمانده بسیج سراسر کشور در مصالای امام خمینی (ره). تهران، نرم افزار حدیث ولایت.
- ----- (۱۳۷۰/۴/۱۸). بیانات در دیدار با مسئولان وزارت امور خارجه و سفرا و کارداران جمهوری اسلامی ایران. نرم افزار حدیث ولایت.
- ----- (۱۳۹۲/۶/۱۴). بیانات در دیدار رئیس و اعضای مجلس خبرگان رهبری در پایان اجلاس دو روزه خبرگان. نرم افزار حدیث ولایت.
- ----- (۱۳۹۱/۳/۱۴). بیانات در مراسم سالگرد رحلت امام خمینی (ره). نرم افزار حدیث ولایت.
- ----- (۱۳۶۸/۱۱/۹). سخنرانی در دیدار با مسئولان و کارگزاران نظام جمهوری اسلامی. در آستانه یازدهمین سالگرد پیروزی انقلاب اسلامی ایران، نرم افزار حدیث ولایت.
- حق پناه، رضا (۱۳۸۱). «عزت از منظر قرآن و سنت». دوفصلنامه الهیات و حقوق دانشگاه علوم اسلامی رضوی (آموزه‌های قرآنی). شماره ۴ و ۵.
- حقیقت، سید صادق (۱۳۸۵). مبانی، اصول و اهداف سیاست خارجی دولت اسلامی. قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۸). تسنیم. جلد ۷، به کوشش حجت الاسلام حسن واعظی

- محمدی. قم: اسراء، چاپ چهارم.
- (۱۳۸۹). تسنیم. جلد ۱۳، به کوشش حجت الاسلام عبدالکریم
عابدینی. قم: اسراء، چاپ سوم.
- (۱۳۸۷). سیره رسول اکرم ﷺ. جلد ۹، به کوشش حجت الاسلام
حسن واعظی محمدی. قم: اسراء، چاپ پنجم.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۱۲ق). المفردات فی غریب القرآن. به کوشش
صفوان عدنان داودی. دمشق: دارالعلم الدار الشامیه.
- زمخشری، محمد (۱۴۰۷ق). الکشاف عن حقائق غوامض التنزیل و عیون الأقاویل
فی وجوه التأویل. ۴ جلدی، به کوشش مصطفی حسین احمد، بیروت: دارالکتب العربی،
چاپ سوم.
- سعادت نیا، رضا و نرگس حیدری (۱۳۹۲). «راهکارهای عزت و اقتدار اسلامی از
منظر قرآن و روایات». فصلنامه قرآنی کوثر، شماره ۴۷.
- طباطبایی، سید محمد حسین (۱۳۹۰ق). المیزان فی تفسیر القرآن. بیروت: مؤسسه الأعلمی
للمطبوعات، چاپ دوم.
- طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۷۲). مجمع البیان فی تفسیر القرآن. به کوشش فضل الله یزدی
طباطبایی، ۱۰ جلدی، تهران: ناصر خسرو، چاپ سوم.
- حر عاملی، محمد بن حسن (۱۴۰۹ق). وسائل الشیعه. ۳۰ جلدی، قم: مؤسسه آل البيت
علیهم السلام.
- قرشی بنابی، سید علی اکبر (۱۳۷۱). قاموس قرآن. ۷ جلدی، تهران: دار الکتب الإسلامیه،
چاپ ششم.
- کاظمی، علی اصغر (۱۳۷۲). روابط بین الملل در تئوری و در عمل. تهران: قومس.
- عبدالخالق، فرید (۱۹۹۸). فی الفقه السیاسی الإسلامی. قاهره: دار الشروق.
- محمدی، منوچهر (۱۳۶۶). اصول سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران. تهران: امیر کبیر.

- معتمد کوتیانی، عزت‌الله و احمد رضایی و محمد ستوده آرانی (۱۳۹۶). «اصل عزت و تسامح و رابطه آن با نرمش قهرمانانه در مذاکرات سیاسی از دیدگاه اسلام». دوفصلنامه پژوهش‌های سیاست اسلامی، شماره ۱۲.

- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۱). تفسیر نمونه. ۲۸ جلدی. تهران: دارالکتب الإسلامیه. چاپ دهم.

-Plano, Jack C, (and Roy Dilton). (1988)The International Relations Dictionqry, U.S.A: longman.